

Prof. dr hab. Axel Holvoet
Uniwersytet Wileński
Instytut Języków i Kultur
Obszaru Bałtyckiego
Universiteto 5
LT-01131 Wilno, Litwa

RECENZJA

osiągnięcia habilitacyjnego i dorobku naukowego dra Eysteina Dahla

Dorobek naukowy dra Eysteina Dahla rozkłada się na dwa obszary badań językoznawczych – porównawcze językoznawstwo indoeuropejskie i teoretycznie podbudowaną typologię językową. Z tematycznego punktu widzenia podstawową dziedziną jego badań są zagadnienia struktury argumentowej, jej realizacji składniowej i zakodowania morfosyntaktycznego oraz ściśle z tym związane zagadnienia relacji (funkcji) gramatycznych oraz uszeregowania morfoskładniowego. Jako główne osiągnięcie habilitacyjne do oceny przedstawiony został zbiór 14 artykułów — w większości (z dwoma tylko wyjątkami) wyłącznego autorstwa Habilitanta —, pozostających w powyżej określonym kręgu tematycznym. Obok głównego osiągnięcia Habilitant do oceny przedstawił 5 artykułów o bardzo różnej tematyce, ale generalnie niezwiązanych albo tylko pośrednio związanych z tematyką osiągnięcia głównego. Na wstępie zaznaczę, że już sama szerokość i różnorodność tematyczna przedstawionych do oceny publikacji świadczy wymownie o szerokich zainteresowaniach i kompetencjach Habilitanta.

W ramach głównego osiągnięcia można wyodrębnić trzy podstawowe tematy: (i) alternacje w realizacji argumentów, (ii) uszeregowanie morfoskładniowe i (iii) relacje gramatyczne.

Uszeregowanie morfoskładniowe jest przedmiotem 5 artykułów. Dwa z nich mają charakter przeglądowy („Alignment in Proto-Indo-European” „Alignment and alignment change in the Indo-European family and beyond”), i są w tym zakresie bardzo pożyteczne. Pozostałe stanowią oryginalny wkład w badania nad powstaniem uszeregowania ergatywnego. Autor odróżnia dwa podstawowe mechanizmy rozwoju prowadzącego do uszeregowania ergatywnego: czynnikiem sprawczym może być wzajemne oddziaływanie kodowania argumentów z systemem czasowo-aspektowym albo organizacja leksykonu nominalnego. Zjawisko ergatywności rozszczepionej opartej na opozycjach czasowo-aspektowych, jaką można zaobserwować np. w języku gruzińskim albo w indoirañskim, było i jest przedmiotem ciekawych dyskusji o charakterze ogólniejszym, dotyczącym kierunkowości i przyczynowości w zmianach językowych. Bernard Comrie kiedyś zakładał inherentny związek między ergatywnością a dokonanością (konstrukcja ergatywna jest zorientowana na obiekt i ogarniające go zmiany, co jest naturalne w wypadku aspektu dokonanego, uwydatniającego właśnie te zmiany), podczas gdy Sonia Cristofaro, stojąc na gruncie tak zwanych *source-oriented explanations*, uważa, że samo źródło gramatyzacji wyznacza kierunek rozwoju: konstrukcje oparte na indoeuropejskim przymiotniku odsłownym na *-tó-

(wed. -tá-) zawierają w sobie załączek powstania konstrukcji ergatywnej w zakresie dokonaności. Pozostaje jednak pytanie o czynniki wprawiające w ruch procesy gramatyzacji, jeżeli zaobserwowane współzależności konceptualne są tylko wypadkową zmian diachronicznych. W artykule „Aspect and alignment change in Indo-European and beyond” Habilitant przejmując myśl Keenana o zasadniczej inercji języka („Things stay as they are unless acted upon by an outside force or decay”) i podchodzi do zagadnienia związków między uszeregowaniem a aspektem w myśl zasady Meillet’a, że „la langue est un système où tout se tient”: zmiany w jednej części systemu językowego powodują zmiany w innej. Ponadto autor artykułu zakłada, że kategorie o znaczeniu bardziej specyficznym wypierają kategorie o znaczeniu ogólniejszym. Założenie to przypomina myśl Langackera (w znanym artykule z 1977 r. o reanalizie), że dążenie do wyrazistości, które jest w interesie odbiorcy (i konfliktuje z zasadą ekonomii, która jest w interesie mówiącego) powoduje ciągle odnawianie się gramatyki. Zdaniem autora zmiany w wedyckim systemie czasowo-aspektowym (utrata nacechowania aspektowego w imperfekcie w stosunku do aorystu i perfektu) mogły w drodze mechanizmu kompensacyjnego doprowadzić do odnowienia dokonaności za pomocą konstrukcji opartej na przymiotniku odsłownym na -tá-, wprowadzającej jakby tylnymi drzwiami uszeregowanie ergatywne. Podobnie, zdaniem autora, w łacinie niedookresloność aspektowa (perfectum mogło mieć obie wartości aspektowe) mogło doprowadzić do wprowadzenia nowego perfectum na podstawie konstrukcji posesywnej (*factum habeo*). Koncepcja autora jest ciekawa, ale chyba nie przekona wszystkich typologów diachronistów: historykowi języka chce się często w zmianach gramatycznych dostrzec związki przyczynowe, i często wpływ zmian w innej części systemu językowego jest oczywisty, ale nie wydaje się, by był on warunkiem koniecznym.

W kontekście języków indoeuropejskich, stanowiących główną dziedzinę badań Habilitanta, ergatywność indoaaryjska przedstawia ciekawy kontrast z ergatywnością w języku hetyckim, gdzie czynnikiem napędzającym powstanie systemu ergatywnego są właściwości składniowe klas nominalnych. Autor zresztą podkreśla, że powstanie ergatywności może być wypadkową kilku niekoniecznie zbieżnych czynników rozwoju, ponieważ kodowanie argumentów (*flagging*) oraz schematy uzgodnienia (*indexing*) mogą zmieniać się niezależnie od siebie, prowadząc w ten sposób do harmonijnych lub rozszczępionych struktur ergatywnych. Autor szczegółowo dokumentuje działanie tych dwóch czynników zmian w kilku artykułach.

Innym aspektem reprezentowanej w głównym osiągnięciu tematyki są relacje gramatyczne – relacje subiekty i obiektu, oraz wariantywność w ich kodowaniu morfosyntaktycznym (*differential subject/object marking*). Tej problematyce poświęcona jest bogata literatura; nowa w pracach Habilitanta jest perspektywa historyczno-porównawcza. W oparciu o kryteria Keenana (1976) i Falka (2006) autor bada właściwości syntaktyczne składające się na pojęcie subiekty w łacinie („Notes on the morphosyntax of subjecthood in Latin. A comparative-historical approach”), ale porównuje pod tym względem łacinę z greką homerycką, wedyckim i hetyckim, starając się znaleźć choćby wstępną odpowiedź na pytanie, jakie właściwości mogły być odziedziczone z prajęzyka indoeuropejskiego.

Tematykę realizacji argumentów reprezentują artykuły o konstrukcjach dytransytywnych w wedyckim („The diachrony of ditransitives in Vedic Sanskrit”) oraz o konstrukcjach z argumentami partytywnymi („Partitive subjects and objects in Indo-Iranian and beyond”). Osobno tu wspomnę o serii artykułów poświęconych realizacji argumentów w predykcjach obejmujących argument w roli eksperientera. Temu tematowi poświęcone są artykuły „Experienter predicates with multiple argument alternation in Early Vedic”, „The morphosyntax of the experienter in Early Vedic”, „The argument structure of experience: experiential constructions in Early Vedic, Homeric Greek and Early Latin”. Jedno z podstawowych pytań w tej dziedzinie dotyczy zasadniczej opozycji między konstrukcjami wzorowanymi na „kanonicznych” strukturach agentywnych (z eksperienterem w roli „quasi-agensa”, a więc subiekta) z jednej strony, a konstrukcjami „inwersyjnymi”, w których realizacja morfosyntaktyczna eksperientera odbiega od realizacji subiekta, subiektem zaś zostaje argument w roli „bodźca”, z drugiej. Współistnienie tych dwóch modeli jest oczywiście oczekiwanym odzwierciedleniem faktu zmniejszonej przechodniości semantycznej (w sensie Hoppera i Thompson), przy czym wybór „kanonicznej” (wzorowanej na agentywnej) albo „niekanonicznej” realizacji zależy od czynników historycznych. Jak piszą autorzy w artykule „The argument structure of experience [...]”, w rozważaniach o różnicach w realizacji argumentów pojawia się często pokusa doszukiwania się różnicy w konceptualizacji: może realizacja „kanoniczna” (oparta na prototypie agentywnym) idzie w parze z bardziej „agentywną” konceptualizacją? Autorzy jednak formułują ten wniosek z należytą ostrożnością, i ostrożność jest tu moim zdaniem w pełni uzasadniona. Sama realizacja kanoniczna idzie w parze z szeregiem właściwości gramatycznych, które normalnie są związane z agentywnością, np. możliwością utworzenia formy trybu rozkazującego (np. *Czuj się dobrze w moim domu*), co może wywołać wrażenie, że istnieją „bardziej wolitywne” i „mniej wolitywne” sposoby konceptualizacji relacji semantycznych z eksperienterem. Takie domniemane różnice jednak trudno zoperacjonalizować i udowodnić, pozostają ona zatem kwestią subiektywnej oceny.

Warto podkreślić, że w omawianych powyżej pracach autor mógł się co prawda opierać na rozległej literaturze zarówno w tradycji funkcjonalistycznej (Hopper-Thompson, Tsunoda et al.) jak i formalnej (Levin, Rappaport Hovav, Beavers et al.), ale literatura ta opiera się prawie w całości na materiale języków współczesnych i łatwo dostępnych. Na tym tle badania nad realizacją argumentów w języku wedyckim („Some semantic and pragmatic aspects of object alternation in Early Vedic”) stanowią niemałe wyzwanie ze względu na bogactwo wedyckiego systemu przypadków, znaczną liczbę alternacji często obejmujących więcej niż dwa przypadki, i niewielką objętość korpusu tekstów wedyckich. Mimo to przeprowadzone badanie pozwala autorowi na sformułowanie kilku ciekawych hipotez czy też wstępnych wniosków, np. użycie *casus obliqui* jako sposób kodowania obiektu w części wypadków odbiega od użycia tychże form przypadkowych w funkcji adverbialnej i zdaje się służyć wyłącznie sygnalizowaniu pewnych różnic aspektowych; w innych wypadkach alternacje przypadkowe zdają się być związane z określonością. Prace Habilitanta pokazują więc, że

mimo licznych przeszkód i ograniczeń ze względu na ograniczoną objętość materiału badań tego typu podejmować się warto.

Przedstawione do oceny inne osiągnięcia Habilitanta sytuują się również na gruncie indoeuropeistycznym, ale tematycznie wykraczają one poza zakres osiągnięcia głównego. Głównym tematem jest tu semantyka gramatyczna, w szczególności semantyka czasu w sanskrycie wedyckim. W oparciu o formalizm neoreichenbachowski autor usiłuje uchwycić istotę zmian, które nastąpiły w systemie czasów w historii języka wedyckiego. Znajdujemy tu również artykuł na temat osobliwości użycia aorystów biernych i medialnych w grece Septuaginty, powstałych prawdopodobnie pod wpływem hebrajskim (kompetencje Habilitanta rozciągają się również na gramatykę porównawczą języków semickich); oraz próbę częściowej rekonstrukcji indoeuropejskich konstrukcji prohibitywnych przy uwzględnieniu danych typologicznych. W tej części dorobku Habilitanta najbliższy reprezentowanej w głównym osiągnięciu problematyce struktury argumentowej jest artykuł „Come rain or shine: The etymology and lexical semantics of some precipitation verbs in Indo-European”. Artykuł ten jednak zahacza też o problemy etymologii i rekonstrukcji leksykonu prajęzyka. Pojawia się tu pytanie o możliwość rekonstruowania pierwiastków indoeuropejskich wraz z ich strukturą argumentową. Ciekawa, choć dyskusyjna, jest myśl, że w strukturze argumentowej można odróżnić argumenty strukturalne (decydujące o przynależności do klasy leksykalnej) i argumenty idiosynkratyczne (decydujące o indywidualnych właściwościach walencyjnych). Zdaniem autora to właśnie argumenty idiosynkratyczne (*core arguments*) stanowią o różnicach między zaświadczonymi w językach ide. pierwiastkami oznaczającymi opady (można by tu wymienić przykład gr. *hýe d'ára Zeús* M.25 wobec braku łac. **Juppiter pluit*). Jest to ciekawe rozwiązanie, ale pozostaje ono w jaskrawej opozycji do zyskujących coraz większą popularność rozwiązań konstrukcjonistycznych, w myśl których np. grecka konstrukcja *húei Zeús* może być wynikiem unifikacji podstawowej (zerowalencyjnej) konstrukcji leksykalnej z jakąś konstrukcją tranzytywną (w szczególności opisy nie musimy się tu wdawać o charakterze schematycznym (czyli z tak zwaną *argument structure construction* w myśl Adeli Goldberg). Autor jednak wyraźnie preferuje rozwiązania proponowane w tradycji semantyki formalnej. I tu przechodzę do podstawowych założeń badawczych.

Wymieniona w poprzednim akapicie predylekcja Habilitanta dla rozwiązań formalnosemantycznych jest jedną z cech wyróżniających cały jego dorobek, co jest ciekawe ze względu na jego wybitnie typologiczny i historyczno-porównawczy horyzont badawczy. Spojrzenie typologiczne i podejście formalne zazwyczaj nie idą razem, a ich współzycie jest w zasadzie trudne. Niemniej semantyka formalna (mimo wrogiego nastawienia zarówno do diachronii jak i do perspektywy typologicznej) może językoznawstwu funkcjonalno-typologicznemu dać wartościowe impulsy, a dorobek Habilitanta demonstruje to dobitnie. Podejście badawcze Habilitanta można scharakteryzować jako połączenie rygorystycznej metody historyczno-porównawczej, konsekwentnej perspektywy typologicznej i dążenia do ścisłości opisów w oparciu o metody formalne. W językoznawstwie funkcjonalno-typologicznym ostatnich dziesięcioleci dążenie do rygoru metodologicznego przejawia się

głównie w stosowaniu wyrafinowanych metod ilościowych przy opracowaniu danych empirycznych; tę tendencję odzwierciedlają również prace Habilitanta.

Uogólniając mogę stwierdzić, że dorobek dra Eysteina Dahla wyróżnia się oryginalnością, szerokością horyzontów badawczych, rygiorem metodologicznym i autorytatywnością osiągniętych wyników. Jest to dorobek o znaczeniu międzynarodowym, wartościowy zwłaszcza dzięki połączeniu perspektywy typologicznej z metodą porównawczą z jednej strony, a ze sformalizowanym podejściem do opisu zjawisk językowych z drugiej.

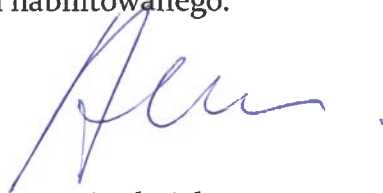
Jeżeli chodzi o aspekty formalne, należy stwierdzić, że artykuły dra Dahla opublikowane zostały w prestiżowych wydawnictwach międzynarodowych. Trzy artykuły ukazały się w czasopismach indeksowanych w Web of Science (*Transactions of the Philological Society* oraz *Diachronica*), dwa w czasopismach indeksowanych w bazie danych Scopus (*Lingua Posnaniensis*, *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft*). Większość ukazała się w edytowanych zbiorach artykułów, co stanowi charakterystyczną cechę językoznawstwa jako dziedziny naukowej. Zawsze tu chodzi o zbiory artykułów ukazujące się w prestiżowych seriach i w prestiżowych wydawnictwach takich jak John Benjamins, Mouton De Gruyter, Oxford University Press.

Działalność naukowa dra Dahla jest wybitnie międzynarodowa. Był on stażystą postdoktoranckim na Uniwersytecie w Bergen, zajmował pozycje kierownika departamentu na Uniwersytecie w Tromsø oraz profesora wizytującego na Uniwersytecie Goethego we Frankfurcie nad Menem. Utrzymuje intensywną i owocną współpracę z językoznawcami w wielu krajach Europy i USA, co uwidaczniają liczne wspólne publikacje. Publikacje te często odzwierciedlają udział Habilitanta w prestiżowych konferencjach międzynarodowych. Dr Eystein Dahl jest niewątpliwie naukowcem europejskiego formatu.

Habilitant obecnie kieruje umiejscowionym na Uniwersytecie Adama Mickiewicza projektem badawczym ASTRAPIE, którego celem jest ustalenie współzależności między uszeregowaniem morfoskładniowym, właściwościami subiektywnymi i przechodnością w językach indoeuropejskich.

Biorąc pod uwagę dorobek badawczy dra Eysteina Dahla, jego udział w międzynarodowym życiu naukowym oraz inne osiągnięcia akademickie stwierdzam, że zasługuje on w pełni na stopień naukowy doktora habilitowanego.

Wilno, 30 06 2025



Axel Holvoet
profesor Uniwersytetu Wileńskiego